

ԿԱՐԾԻՔ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԸՆԴԴԻՄԱԽՈՍԻ

Տիգրան Վահեի Գաբրիելյանի՝ «Բազմաչափանիշային տնտեսական կարգավորման հիմնախնդիրները ՀՀ-ում (սպառողական վարկի օրինակով)» թեմայով ատենախոսության վերաբերյալ ներկայացված Ը.00.02 «Տնտեսության, նրա ոլորտների տնտեսագիտություն և կառավարում» մասնագիտությամբ տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման համար:

Ատենախոսության թեմայի արդիականությունը

Հայաստանի Հանրապետության արևտրային բանկերի և վարկային կազմակերպություններին հաճախ վերագրում են վարկառուներին շատ բարձր տոկոսադրույքներով վարկեր տրամադրելուն: ՀՀ-ում սպառողական վարկերի շուկայի չափը բավական մեծ է, և 2025 թվականի նոյեմբերի դրությամբ առկա է մոտ 910 հազար վարկառու, այդ թվում՝ ավելի քան 880 հազար ոչ հիպոթեքային վարկառու: ՀՀ վարկային շուկայում բավական մեծ տարածում են գտել կարճաժամկետ, փոքր չափի, բարձր տոկոսադրույքներով վարկերը, որոնք հաճախ հանգեցնում են գերվարկավորվածության և «պարտքային ծուղակ»-ի: ՀՀ-ում աղքատության մակարդակը բավականին բարձր է, անցումային տնտեսություն ունեցող երկրների սահմանային մեծությունից և գերվարկավորվածությունից կարող է այն ավելի խորացվել և սպառողը հայտնվում է «պարտքային ծուղակ»-ում՝ ստիպված լինելով անընդհատ «նորացնել» վարկը, որը բերում է նրա ֆինանսական վիճակի վատթարացմանը, նրան բերելով աղքատացման:

Այս ոլորտում գործող կարգավորումները հիմնականում ոչ արդյունավետ են, այսպես. օրինակ՝ ավելի քան 30 երկիր սահմանել են տոկոսադրույքի առավելագույն սահման, որը ոչ միայն անարդյունավետ է և կարող է վարկառուների մի մասին դուրս մղել շուկայից և զրկել ֆինանսապես խոցելի խավերին վարկի հասանելիությունից: Չնայած խնդրի կարևորությանը՝ ՀՀ-ում «պարտքային ծուղակ»-ի երևույթը համակողմանի ուսումնասիրության առարկա չի դարձել:

Ներկայացված ատենախոսությունը նպատակ ունի լրացնել վերոնշյալ բացը՝ առաջարկելով ՀՀ-ի տվյալների վրա հիմնված կարգավորման մոտեցում:

Ատենախոսության նպատակը և խնդիրները

Ատենախոսության նպատակն է ուսումնասիրել «պարտքային ծուղակ» երևույթը ՀՀ սպառողական վարկերի շուկայում և մշակել համապատասխան տնտեսական կարգավորման կառուցակարգեր, որոնք կպաշտպանեն սպառողներին նմանատիպ ծուղակներից, միաժամանակ չՖինասելով ֆինանսապես խոցելի խավերին, չսահմանափակելով վարկերի հասանելիությունը: Այդ նպատակի իրականացման համար առաջադրվում է լուծել հետևյալ խնդիրները.

- Գնահատել ՀՀ-ում «պարտքային ծուղակ»-ի տարածվածությունը սպառողական վարկերից օգտվողների շրջանում:

- Բացահայտել «պարտքային ծուղակ»-ում գտնվողների ընդհանրությունները
- Որոշել «պարտքային ծուղակ»-ում հայտնվելու հավանականության վրա ամենաշատ ազդող գործոնները և դրանց հնարավոր կարգավորման ուղիները:
- Վիճակագրորեն նշանակալի փոփոխություններ, որոնց թվում կարող են լինել վարկի պայմանները, վարձից օգտվելու նպատակը և որի հիման վրա մշակել ՀՀ վարկային շուկային համապատասխան արդյունավետ տնտեսական կարգավորման կառուցակարգ:
- Վերլուծել առաջարկվող կարգավորումների հնարավոր կողմնակի հետևանքները սպառողների և վարկառուների համար, ներկայացնել դրանց արդյունավետ իրականացման ինստիտուցիոնալ մոտեցումները:

Հետազոտության օբյեկտը և առարկան

Հետազոտության օբյեկտն է ՀՀ վարկային շուկայում բազմաչափանիշային տնտեսական կարգավորումը, իսկ առարկան՝ «պարտքային ծուղակ»-ում գտնվող սպառողները և նրանց ունեցած վարկերը:

Հետազոտության տնտեսամեթոդական և տեղեկատվական հիմքերը

Ատենախոսության տեսական հիմքն է հանդիսացել քննարկվող ոլորտի տեղական և միջազգային գիտական հետազոտությունները: Աշխատանքում կիրառվել են մաթեմատիկական, սոցիոլոգիական, էկոնոմետրիկ և վիճակագրական վերլուծության մեթոդները, ինչպես նաև ՀՀ Կենտրոնական բանկի, ՀՀ Վիճակագրական կոմիտեի և այլ պաշտոնական աղբյուրների կողմից հրապարակված տվյալները:

Ատենախոսության կառուցվածքը և հիմնական բովանդակությունը

Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլուխներից, օգտագործված գրականության ցանկից և երկու հավելվածներից, ատենախոսությունը շարադրված է 120 էջերի վրա:

Ներածությունում հիմնավորվել է թեմայի արդիականությունը, սահմանվել են հետազոտության նպատակը և խնդիրները, ներկայացվել են հետազոտության օբյեկտը և առարկան, տեսական և տեղեկատվական հիմքերը: Ատենախոսության առաջին՝ «Տնտեսական կարգավորման հիմքերը» գլխում անդրադարձ է կատարվում տնտեսական կարգավորման էությանը և դրա հիմքում ընկած տեսություններին ու մեթոդաբանությանը, ինստիտուցիոնալ մոտեցմանը և սպառողական վարկերի շուկայում տնտեսական կարգավորման իրականացման հիմքերը:

Ատենախոսության երկրորդ՝ «Ռիսկային վարկերի և դրանց կարգավորման անհրաժեշտությունը Հայաստանի Հանրապետությունում» գլխում քննարկվում են ռիսկային վարկերը և «պարտքային ծուղակ»-ների վերաբերյալ միջազգային փորձը,

- վերլուծությունները, ինչպես նաև հեղինակի կողմից ատենախոսությունում առաջադրված խնդիրների որոշակի լուծումներ:

Ատենախոսության երրորդ՝ ««Արտքային ծուղակ»-ի պատկերը ՀՀ-ում և սպառողական վարկերի տնտեսական կարգավորման կիրառումների կառուցակարգերը» գլուխում ներկայացվում են հեղինակի կողմից իրականացված սոցիալական հարցման արդյունքները և դրանց վերլուծությունը:

Հեղինակի կողմից ներկայացվում և վերլուծվում է միջազգային գրականության մեջ հայտնի «պարտքային ծուղակ» եզրույթի գործոնը և բերում է սեփական սահմանումը:

Ատենախոսության «**Եզրակացություններ**» բաժնում ներկայացվել են ատենախոսության շրջանակներում կատարված հետազոտությունների, ուսումնասիրությունների ու վերլուծությունների արդյունքները, ձևակերպվել են հիմնական եզրահանգումները ու դրանցից բխող ատենախոսի առաջարկությունները: Հետազոտության արդյունքներն ունեն ոչ միայն տնտեսական, այլ նաև գործնական արժեք, հնարավորություն տալով բարելավել «պարտքային ծուղակ»-ի մեջ գտնվողների սոցիալական և ֆինանսական իրավիճակը վարկային շուկայում: Գործնական և համեմատական վերլուծությամբ հիմնավորվել է, որ տոկոսադրույքի առավելագույն շեմի սահմանումը չպետք է լինի «պարտքային ծուղակ»-ի դեմ հիմնական գործիքը, քանի որ այն կհանգցնի վարկերի հասանելիության կրճատման, հատկապես ֆինանսապես ավելի խոցելի վարկառուների համար:

Ատենախոսության հիմնական գիտական արդյունքները և նորույթը

- ✓ Մշակվել է Հայաստանի համար «պարտքային ծուղակ» հասկացության համակցված սահմանում, որի հիման վրա վերլուծվել են ՀՀ սպառողական վարկերի շուկայի տվյալները: Սահմանումը պահանջում է երկու պայմանի միաժամանակյա առկայություն՝ վարկ մարելու կառուցվածքային անկարողություն (ամսական մարումը գերազանցում է հայեցողական եկամուտը) և կրկնվող վերաֆինանսավորում (երեք և ավելի երկարաձգում): Հենվելով միջազգային փորձի վրա, այս սահմանումը թույլ է տալիս առանձնացնել «պարտքային ծուղակ»-ը ժամանակավոր ֆինանսական դժվարություններից և չափել դրա տարածվածությունը ՀՀ-ում:
- ✓ Հեղինակի կողմից կազմակերպված հարցման և լոգիստիկ ռեգրեսիոն վերլուծության հիման վրա բացահայտվել են «պարտքային ծուղակ»-ում հայտնվելու վրա ազդող գործոնները, ընտանիքի չափը (ամենաուժեղը), վարկի տոկոսադրույքը և մարման ժամկետը, ընդ որում վերջին երկուսը գործում են ամսական մարման բեռի միջոցով: Ցույց է տրվել նաև, որ պարտքային խոցելիությունը հիմնականորեն է կենտրոնացած ոչ բանկային վարկավորման հատվածում:

- ✓ Մշակվել է սպառողական վարկի բազմաչափանիշային տնտեսական կարգավորման կառուցակարգ, որի առանցքում վարկի մատչելիության պարտադիր գնահատումն է. վարկատուն պարտավոր է իրականացնել և փաստաթղթավորել այդ գնահատումը և պատասխանատվություն է կրում, եթե գնահատումը պատշաճ կերպով իրականացված չէ: Ի տարբերություն ՀՀ-ում գործող ՊԵՀ կարգավորման, առաջարկվող մոդելը հաշվարկում է մատչելիությունը հայեցողական եկամուտի հիման վրա, և մոդելը լրացված է նաև վարկի նպատակով պայմանավորված խստության տարբերակմամբ: Գնահատման շեմը սահմանվել է հայաստանյան հարցման տվյալների վերլուծության հիման վրա, իսկ կառուցակարգի ընդհանուր մոտեցումը՝ վարկատուի պատասխանատվությամբ մատչելիության պարտադիր գնահատումը, համահունչ է Եվրոպական Միության (CCD2) և Մեծ Բրիտանիայի (FCA CONC) կարգավորման մոտեցումներին:
- ✓ Էմպիրիկ և համեմատական վերլուծությամբ հիմնավորվել է, որ տոկոսադրույքի առավելագույն շեմի սահմանումը չպետք է լինի «պարտքային ծուղակ»-ի դեմ պայքարի հիմնական գործիքը, քանի որ այն կհանգեցնի վարկերի հասանելիության կրճատման, հատկապես ֆինանսապես ավելի խոցելի վարկառուների համար:

Դիտողություններ և առաջարկություններ ատենախոսության վերաբերյալ

1. Անրաժեշտ է քննարկել Զոն Քեյնսի «Հոգեբանական գործոնը որպես «պարտքային ծուղակ»-ում հայտնվելու գործոն»:
2. Աշխատանքը ավելի շահեկան վիճակում կհայտնվի, եթե գնահատվեր «մոլախաղերի» մասնակիցների վարքագծի վերահսկողությունը, որը նրանցից շատերին մղում է դեպի «պարտքային ծուղակ»-ում հայտնվելուն:
3. Ատենախոսությունում առաջադրված խնդիրների լուծումը, որը պետք է բերի «պարտքային ծուղակ»-ում հայտնված վարկառուների մի մասի սոցիալական և ֆինանսական կարգավիճակի բարելավմանը, ինչպիսի քանակական ազդեցություն կունենա ՀՀ-ում աղքատության մակարդակի նվազեցման վրա:
4. Սեղմագրի 13-րդ էջի նախավերջին պարբերությունում նշված «ճիշտ հաշվարկված շեմի սահմանը» արտահայտությունը, մասնագիտական տեսանկյունից «ճիշտ» եզրույթը սխալ արտահայտություն է:
5. Ֆորս-մաժորային իրավիճակում հայտնված վարկառուները, ինչ հավանականությամբ կարող են հայտնվել «պարտքային ծուղակ»-ում, մասնավորապես, երբ Ռուսաստանի Դաշնությունը ժամանակավորապես սահմանափակել է ռուսական շուկաներ ՀՀ-ի գյուղատնտեսական ապրանքների արտահանումը:

6. Առաջարկվող 50 տոկոս շեմը հիմնավորվում է էմպիրիկ տվյալներով, սակայն դրա կիրառման դեպքում ցանկալի է իրականացնել զգայունության ավելի լայն վերլուծություն՝ օրինակ՝ 40, 50 և 60 տոկոս շեմերի համեմատությամբ՝ տարբեր սոցիալ-տնտեսական խմբերի համար:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Վերոնշյալ դիտողությունները ունեն խրախուսական բնույթ և բացասաբար չեն ազդում հետազոտության արդյունքների վրա: Տիգրան Վահեի Գաբրիելյանի ատենախոսությունը ունի տեսամեթոդական և գիտագործնական նշանակություն, ինքնուրույն հետազոտական աշխատանք է, որի շրջանակներում հեղինակը լուծել է ատենախոսությունում դրված խնդիրները:

Առաքված սեղմագիրը համապատասխանում է ատենախոսության հիմնական բովանդակությանը և արտացոլում է դրա հիմնական դրույթներն ու արդյունքները:

Այսպեսով, Տիգրան Վահեի Գաբրիելյանի «Բազմաչափանիշային տնտեսական կարգավորման հիմնախնդիրները ՀՀ-ում (սպառողական վարկի օրինակով)» թեմայով ատենախոսությունը ամբողջությամբ համապատասխանում է Հայաստանի Հանրապետության գիտական աստիճանի շնորհման կանոնակարգի 6-րդ և 7-րդ կետերին, ինչպես նաև ՀՀ ԿԳՄՍՆ ԲԿԳՊ-ի կողմից թեկնածուական ատենախոսություններին ներկայացվող պահանջներին, իսկ Տիգրան Վահե Գաբրիելյանը արժանի է տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի շնորհմանը՝ Ը.00.02 - «Տնտեսագիտություն, նրա ոլորտների տնտեսագիտություն և կառավարում» մասնագիտությամբ:

**Պաշտոնական ընդիմախոս՝
Տնտեսագիտության դոկտոր,
պրոֆեսոր**

 Ս.Ա. Դավոյան

ՍԱՄՍՈՆ ԱՇՈՏԻ ԴԱՎՈՅԱՆԻ

ստորագրության իսկությունը հաստատում եմ.

ԵՊՀ գիտական քարտուղար

 Մ.Վ. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆԻՆ

1___ օգոստոս 2026թ.